

Bizans

Semavi EYİCE

İmparatorluğu'nun çöküşünün başlangıcı

800 Yıl Önce Dördüncü Haçlı Seferi'nin İstanbul'u İşgali

İçinde bulunduğumuz 2004 yılı, İstanbul'un tarihinde 800 yıl önce cereyan etmiş önemli bir olayın yıldönümüdür. Modern tarih biliminin Bizans İmparatorluğu olarak adlandırdığı Doğu Roma İmparatorluğu, ortaçağ tarihi boyunca çeşitli yönlerden gelen akınlarla karşılaşmakla beraber hiçbir vakit bir yabancı kuvvetin istilasına uğramamıştır. Eski adıyla Konstantinopolis ilk defa büyük bir bâdire ile 1203-1204 yıllarında karşılaştı. Müslümanların elindeki kutsal yerleri almayı tasarlayan Batı Hıristiyan âlemi, düzenlediği haçlı seferlerinin dördüncüsünü Konstantinopolis'e çevirerek o dönemde en büyük ve en parlak merkezlerinden biri olan bu beldeyi ele geçirmiş, korkunç sûrette tahrip ile bütün zenginliklerini yağmalamış ve hatta resmen imparatorluğun yok edilmesini sağlamıştır.

1203'te görünüşte kutsal bir gâye ile yola çıkan Dördüncü Haçlı Seferi, Adriyatik kıyısında yine bir Hıristiyan şehri olan Zara'yı ele geçirip yağmalamakla işe başlamıştı. Seferin baş kışkırtıcısı Venedik Dükası Enrico Dandolo'nun Bizans'a karşı büyük bir kını vardı. Aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere sözkonusu sefer Bizans'a karşı yönelmiş ve 1204 yılında da Konstantinopolis yani İstanbul Latinlerin eline geçerek Bizans İmparatorluğu dağılmış, topraklarının çeşitli yerlerinde Batılı şövalyeler geniş arazileri mülk edinmişlerdir. Bunun sonucunda İstanbul yeni kurulan Latin İmparatorluğu'nun başkenti olmuştur. Bu işgal 57 yıl sürmüş, Batılı soylulardan Latin imparatorları gelip geçmiş ve nihâyet 1261'de Bizans, eski başkentini yeniden almak sûretiyle imparatorluğunu son bir defa daha yaşatmıştır.

183

DÎVÂN İlmî Araştırmalar
sy. 16 (2004/1), s. 183-208

İstanbul'un Türkler tarafından fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle yayınlanan yazılarda, muhtelif vesilelerle, şehrin daha önceleri Dördüncü Haçlı Seferi ordusu mensupları tarafından tahrip ve yağma edilmiş olduğundan bahsedildi. Dördüncü Haçlı Seferi'ne katılan Batı Avrupalı şövalyeler Hıristiyan, ana gâyeleri de Müslümanlara karşı cenk ederek onları Filistin'deki kutsal yerlerden çıkarmak olduğundan, bu husus okuyucuda bir şaşkınlık meydana getirmektedir. Öyle ya, Hıristiyanlığın kutsal hatıralarına sahip yerleri, Müslümanların ellerinden kurtarmaya gittiklerini iddia eden bu şövalyelerin, yine bir Hıristiyan memleketi olan Bizans'ta işleri neydi? Bu imparatorluğun başkentini, İstanbul'u 1204'te zaptetmelerinin, Haçlı seferlerinin ana gâyesi ile ne gibi bir ilgisi olabilirdi? İşte bu yazımızda ilk bakışta hayli garip gözükken olayın kısa bir hikâyesini vermeye çalışacağız.

İlkçağ dünyasının hemen hemen bütününe hâkim olan Roma İmparatorluğu 395 yılında ikiye ayrılıp pek az sonra da Batı bölümünün ortadan kalkması ile tarihte yeni bir çağ başlamıştı. İmparatorluğun Doğu'da kalan parçası Grekçe'nin hâkim olduğu ve Hıristiyanlığı resmen kabul etmiş bir devlet olarak bütün ortaçağ boyunca tarihte yerini aldı.

Modern tarih biliminin Bizans İmparatorluğu olarak adlandırdığı bu devlet, büyük bir güç olarak uzun yüzyıllar boyunca tarihe hâkim oldu. İslâmiyet'in VII. yüzyılda ortaya çıkması ve hızla yayılması neticesinde Bizans İmparatorluğu, topraklarının büyük bir kısmını özellikle de Suriye, Filistin, Mısır ve bütün Kuzey Afrika'yı kaybetmesine rağmen bir "dünya devleti" olma özelliğini sürdürdü. Batı'da, XI. yüzyılda Akdeniz'de beliren yeni bir güç olan Normanlar, Anadolu'da ise 1071'de Malazgirt Savaşı ile bölgeye giren Selçuklu Türkleri, Bizans'ı tehlikeli bir çöküntüye sürüklüyordu. Malazgirt Savaşı'ndaki yenilginin arkasından taht kavgası I. Aleksios'un (1081-1118) duruma hâkim olması ile bir dereceye kadar düzeldi. Selçuklular Anadolu'ya yerleşmişlerdi, fakat Bizans hâlâ bir "dünya devleti" olma durumunu koruyordu. I. Aleksios, Komnenos sülalesinin kurucusu oldu. XII. yüzyıl boyunca Bizans tarihine, bu sülaleden gelen hükümdarlar damgalarını vurdular. Aynı yüzyıl içinde Batı'da önemli bir olay yaşanıyor ve Hıristiyanlığın Yakın Doğu'daki kutsal yerlerini Müslümanların elinden kurtarmak üzere 1096'dan itibaren Haçlı Seferleri düzenleniyordu. Karayolu ile kutsal yerlere erişmek üzere düzenlenen Haçlı Seferleri Bizans topraklarından geçmek zorundaydı. Bu düzensiz ve çok kalabalık kitlenin bilhassa Anadolu'nun Bizans elindeki kesiminden geçişi büyük sıkıntılar yaratıyordu. Fakat bu yüzyılın sonlarına doğru Bizans

yeniden bir kargaşa içine girmeye başlamıştı. İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180) öldüğünde arkasında aslında Batılı olan genç bir dul eş ile Aleksios adında küçük bir çocuk bırakmıştı. Bu çocuk II. Aleksios adıyla imparator ilan edildi; annesi de nâibe olacaktı.

Aslında yine Komnenos ailesinden olmakla beraber hayatı çeşitli maceralarla geçmiş çok yaşlı bir entirikacı olan Andronikos tahta göz koymuştu. Önce genç dul imparatoriçeyi, arkasından da küçük çocuğu öldürterek Bizans tahtına geçti ve Fransa'dan, genç II. Aleksios Komnenos'a eş olarak gönderilen çocuk yaştaki prensesi de kendisi aldı. Ancak bu dönemde gerek içerdeki hoşnutsuzluklar, gerek dış politikasındaki uyarısızlıklar ve bilhassa Katolik Batılılara karşı aşırı düşmanlığı onun devlet idaresindeki durumunu oldukça sarsıyordu. İşte böyle bir ortamda Isaakios Angelos olayı ortaya çıktı. I. Andronikos'un (1183-1185) kısa süren saltanatının ardından dul kalan genç kadın yurduna dönmemiş ve yaşamını Bizans'ta sürdürmüştü. Latinlerin tutumundan o kadar nefret duymuştu ki, kendi vatandaşları olan Fransızlarla hiçbir sûretle görüşmemiş, sadece yakın akrabası olan bir şövalyeyi konağında kabul etmişti.

Korkunç bir cinayetle tahtı eline geçiren I. Andronikos Komnenos'un (1183-1185) ilk icraatı, Komnenos'lar ailesinin bütün fertlerini ortadan kaldırmak olmuştu. İşte bu sıralarda Komnenos ailesi ile uzak bir akrabalığı olan fakir Angelos ailesinin üç oğlunu da takip ettirmişti. Bu üç delikanlı, canlarını kurtarmak için çeşitli yönlere dağıldı, neticede bir tanesi bir manastıra girerek rahip oldu, ikinci kardeş Aleksios, Anadolu'da Müslümanlara esir düştü, nihayet üçüncüleri Isaakios ise, İstanbul'da dul bir kadının evine gizlendi. Isaakios'un izinin bulunması pek uzun sürmedi. Onu yakalamaya memur olan vali, bizzat eve gelmiş ve delikanlıyı yakalamak için savaşmıştı, ama birkaç saate kadar cellada teslim edileceğini bilen Isaakios, hayatındaki ilk ve son cüreti göstererek eline geçirdiği bir kılıçla, valinin kafasını ortadan yarıvermişti. Bu işin dehşetini o anda idrâk eden delikanlı, derhal evden ayrılıp, valinin muhteşem koşumlu ve eğerli atına atlayarak dolu dizgin Ayasofya'ya doğru kaçmıştı. Bu sırada imparator şehrin dışında avda olduğundan, halkın ekseriyeti, sokaklardan "Savulun, iblisi öldürdüm!" diye haykırarak giden bu süvarinin, imparatoru öldürdüğünü zannetmiş ve derhal bir ayaklanma başlamıştı. Halkın kaynaşması o derece kuvvetli olmuş ve çabuk netice vermişti ki, Isaakios suçlu olarak girdiği ve sığınanlara dokunulmazlık hakkı tanınan Ayasofya'dan ertesi gün imparator ilan edilmiş olarak çıkmıştı! Halk tarafından hiç sevilmediğinden Andronikos, ayaklanan kitlenin ellerinden

kurtulmak için yanına biri sevgilisi diğeri de öldürttüğü Aleksios'a nişanlı olarak gönderilen Fransız hanedanından bir genç kızı da alarak kaçmaya çabalarken yakalanmış ve korkunç işkencelerle At Meydanı'nda öldürülmüştü. Böylece Bizans tahtının sahibi olan ve II. Isaakios Angelos adı ile 1185'ten 1195'e kadar Bizans İmparatorluğu'nu idare eden bu şahıs, yüksek kabiliyetlere sahip bir hükümdar değildi. Zaten tahtı, kudret ve zekâsından ziyade can korkusu ile nasılsa elinden çıkan bir cinayete, garip bir tesadüf ile talihe borçlu idi. Isaakios idareyi elde edince, kardeşi Aleksios'u da düşünmüş ve artık imparator kardeşi olduğu için kıymeti arttığından, onu bir hayli fidye vererek esaretten kurtarıp yanına getirtmişti.

Aleksios şükran borcunu ödemekte (!) kusur etmedi. Çok geçmeden, ne iyi bir idareci, ne de o devrin istediği derecede mükemmel bir asker olabilen Isaakios'un aleyhindeki entrikaları desteklemeye başladı. Nihayet Isaakios'un avda olduğu bir sırada, Aleksios belli başlı kumandanların taraftarlığı ile 8 Nisan 1195 günü, III. Aleksios adı ile imparator ilan edildi. Bu oldu bitti karşısında şaşırın Isaakios önce İstanbul'a dönüp vaziyete hâkim olmayı aklından geçirmiş, fakat durumun tamamen kendi aleyhinde olduğunu öğrenince Makedonya istikâmetine atını sürmüştü. Talihi artık tersine dönen imparator daha fazla kaçamadı, yolda ilticâ ettiği bir yerde ihanete uğradı ve İstanbul'a teslim edildi. Aleksios, kendisini esaretten kurtarmış olan kardeşine karşı son derece acımasız davrandı, onu gözlerine mil çektirdikten, yani kızgın demirle kör ettirdikten sonra, bugünkü Eğrikapı'nın iç tarafındaki sahada uzanan Blakhernai Sarayı'nın zindanına attırdı. Bir görüşe göre bu zindanlar, hâlâ Eğrikapı'daki İvaz Efendi Camii'nin avlusunun altında, surlara bitişik olarak uzanan ve Anemas Zindanı adını taşıyan karanlık ve korkunç dehlizlerdi. Isaakios'un ilk karısından olan ve yine Aleksios adını taşıyan oğlu ise, bu hengâmede canını kurtarabilmiş ve selâmeti, pek akraba canlısı olmadığı artık anlaşılan amcasından kaçıp Almanya'ya, eniştesinin yanına kapağı atmakta bulmuştu.

Tahtın tek sahibi olduğuna inanmış bulunan III. Aleksios, hudutsuz bir israfla hazineyi dağıtmaya başlamakta gecikmedi. Gâyesi para kuvveti ile herkesi memnun ederek taraftarlarını çoğaltmaktı. Fakat çok geçmeden bunun çıkar yol olmadığını anladı. Hazineye para kalmadığından, ordunun masrafları karşılanamıyordu. Bu ailenin diğer fertleri gibi, ince bir siyaset zekâsından mahrum olduğu anlaşılan Aleksios'un dizginleri zaten, şahane bir güzelliğe sahip olan karısı Öfrosina'nın elinde bulunuyordu. Bu zeki, becerikli ve güzel kadın kocası üzerinde o derece nüfûza sahipti ki, bir âşığı olduğunun öğrenilmesi

üzerine bir müddet saraydan uzaklaştırılmış fakat sonra yine kocası tarafından affedilmişti. Bizans, aşırı serbest bir imparatoriçe, kabiliyetsiz bir imparator ve bu idareden artık memnun olmamaya başlayan bir halk kitlesinin entrikalarına sahne olurken, Batı'da önemli bir olay cereyan ediyordu.

Bu sıralarda Batı'da yeni bir Haçlı seferinin hazırlanmasına başlanmıştı. Fakat bu Haçlı ordusunun yola çıkabilmesi için her şeyden önce gemi lazımdı ve buna da Venedik sahipti. Venedik doju yani düka-sı Enrico Dandolo (1107-1205) adındaki ihtiyarın ise başlıca iki arzusu vardı. Bunlardan biri, büyük kin beslediği Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması, diğeri ise Venedik'e ait iken Macar hâkimiyetine giren Zara şehrinin geri alınması idi. Dandolo'nun Bizans'a karşı düşmanlığının, uzun zaman önce İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) döneminde elçi olarak geldiğinde gözlerinin bir dereceye kadar kör edilmesinden dolayı olduğu söylenir. Yıllar önce elime geçen, Fransız liselerine mahsus bir okuma kitabında Dandolo hakkında yazılmış bir şiire rastlamıştım. Her parçanın başlığının üstünde bir de çizim resim konulmuştu. Bu şiirin de başlığının üstündeki resimde Venedikli Dandolo'nun karşısındaki Bizans imparatoru, sedire yaslanmış bir Müslüman hükümdarı kıyafeti ve görünümü ile çizilmişti. Dandolo, bu arzularının yerine getirilebilmesi hususunda Haçlı ordusundan istifade edebileceğini derhal anlamış ve onlara muayyen bazı şartlar karşılığında Venedik'in istenilen gemileri temin edeceğini bildirmişti. Bu anlaşmaya göre elli gemi temin ederek dokuz aylık iâşeleri ile birlikte 4.500 şövalye ve 20.000 piyadeyi nakledecekler, fakat buna karşılık kendilerine 85.000 altın ödenecek ve işgal edilecek yabancı memleketlerden ellerine geçecek ganimetlerin yarısına Venedik ortak olacaktı. Bu anlaşma Haçlıları kısıkvrak Venediklilerin avucuna teslim etmekte gecikmedi. Böyle yüksek dinî bir gâye uğruna yardım etmeyi "sıcak göz yaşları" ile ıslanan bir inanışla (!) kabul ettiklerini iddia eden Venedikliler, daha Haçlı ordusu Venedik'te toplanır toplanmaz hazırlanmış olan gemileri göstererek, 85.000 altını ödemelerini istemişlerdi. Zavallı şövalyeler üzerlerindeki her türlü kıymetli eşyayı vermelerine, ellerinde yalnız silahları ve beygirleri kalıncaya kadar soyulmalarına rağmen Venedik'i tatmin edememişlerdi. Çünkü, Haçlıların daha 50.000 altın borçları kalıyordu ve bunu ödeyebilmelerine de maddî olarak imkân yoktu. Düka Enrico Dandolo'nun da beklediği zaten böyle bir fırsattı, derhal ortaya yeni bir teklif attı. Haçlılar, borçlarını ödeyemediklerine göre, hiç değilse bir müddet için Venedik hesabına hizmet edebilirlerdi. Haçlılar için artık geri dönmeye imkân

kalmamıştı. Papa, şövalyeleri, Hıristiyan memleketlere, bâhusus kendisi de Haçlı ordusuna mensup bir krala ait Zara'ya saldırmaktan vazgeçirmeye çalıştı ise de bir netice elde edemedi. Haçlılar bu şehre hücum ettiler ve beş gün süren bir kuşatmadan sonra şehri aldılar. Bu Hıristiyan şehrinin yağma edilmesinden sonra Haçlı ordusu evleri paylaştı ve yerleşti. Fakat Fransızlar ile en iyi evleri kapan Venedikliler arasında bu yüzden çıkan bir çatışma o derece kanlı oldu ki, bu çatışmada, beş günlük muhâsara sırasında dökülenden çok daha fazla kan döküldü.

Haçlılar Zara'da iken, Isaakios'un damadı Alman kralı Filip onlara bir teklifte bulunuyordu. Filip'in teklifi kısaca şu idi: Bizans'tan kaçarak yanına gelmiş olan genç Aleksios, babasını kurtararak tekrar tahta çıkarmak için Haçlılardan yardım istemekteydi. Bu yardım temin edildiği takdirde, Aleksios, Haçlı ordusuna 200.000 altın verecek, bir sene müddetle bütün Haçlı donanma ve ordusunu besleyecek, Haçlı ordusu Suriye üzerine yürürken kendisi de 10.000 kişilik bir kuvvetle bizzat bu sefere katılacak, ayrıca bütün hayatı boyunca, Filistin'de çarpışan 500 Batılı şövalyenin masraflarını karşılayacak ve Bizans halkına Katolikliği resmen kabul ettirecekti. Bu hatıra-hayale gelmeyecek derecede parlak bir teklifti. Tabii bu mesele müzâkere edilirken gerek Filip, gerekse ikinci emeline de muvaffak olmak üzere olduğunu hissedenden Dandolo, Haçlıları râzı etmek için gayret sarfediyorlardı. Artık bu seferin anlamı kaybolmuş ve seferi idare edenlerin ekserisinde her şeyden önce bol ganimet elde etmek hırsı galip gelmeye başlamıştı. Müzâkere esnasında bazıları, Hıristiyanlığın yüksek menfaatlerinin genç Aleksios'un şahsî menfaatleriyle birleştirilmesinin doğru olmadığını, bâhusus tekrar tahta çıkması istenen Isaakios'un da bu tahtı vaktiyle gasp yoluyla ele geçirdiğini hatırlatıyorlardı. Fakat bu itirazları pek dinleyen olmadı. Haçlı ordusunun Bizans'a karşı yola çıkacağını öğrenen III. Aleksios da buna engel olmak için Papa'ya bir elçi göndermiş, ama yeğenin vaadleri daha ağır bastığından ona aldırış eden olmamıştı. Mamâfih bu acayip seferin gidişatından ve idaresinden memnun olmayan bazı samimi fikirli Haçlılar yurtlarına, bazıları da ufak gruplar hâlinde doğrudan doğruya Filistin'e gitmek üzere esas ordudan ayrıldılar. Artık macera başlıyordu.

Haçlılar henüz Zara'da iken genç Aleksios buraya gelmiş ve törenle karşılanarak orduya takdim edilmişti. Nihayet Haçlılar ile dolu olan Venedik gemileri denize açıldılar ve İstanbul'a doğru yelken açtılar. Yolda uğradıkları Durazzo (Draç) ve Korfo kaleleri derhal anahtarlarını Aleksios'a teslim etmişler ve Andros önlerinde Aleksios imparator ilan edilmişti. Haçlılar bu vaziyete bakarak genç Aleksios'un Bizans

halkı tarafından dört gözle beklendiğini zannediyorlardı. Donanma nihayet Marmara'ya girerek Yeşilköy önlerine geldi, bir müddet sonra da buradan hareket ile Kadıköy koyunda demirledi. Karaya çıkan Haçlıların ileri gelenleri, Salacak'ta bulunduğu sanılan bir Bizans sarayına yerleşmişler, gemilerde uzun bir deniz yolculuğuna katlanmak zorunda kalan hayvanlarını Haydarpaşa çayırı ve çevredeki geniş yeşilliklere salarak kendilerini toplamalarını sağlamışlardı. Birkaç gün sonra da Haçlı ordusu karadan Üsküdar'a kadar ilerlemişti. Bu durum karşısında III. Aleksios, bir müddet bekledikten sonra Haçlı reislerine Nikola Rossi adında bir İtalyanı elçi olarak gönderdi ve bu ânî teca-vüzün sebebini sordu. Dünyanın nizam vericisi tavrını takınan Haçlı liderleri, gâyelerinin haksızlığı tamir etmek, mazlumu kurtarmak olduğunu bildirerek meşrû hükümdarı tekrar tahta iade edeceklerini ve Aleksios'tan da kayıtsız şartsız teslim olmasını istediklerini sözcüleri meşhur Fransız saz şairi Conon de Bethune (1150-1219) vâsıtasıyla tebliğ ettiler.

Ertesi gün, İstanbul ahâlisini ayaklanmaya teşvik için Haçlılar genç Aleksios'u bir gemiye bindirerek denizden surların önüne kadar getirdiler. Fakat duvarların gerisinde toplanan halkın hiçbir harekete geçmemesi üzerine de Haçlılar 6 Temmuz 1203 günü ciddi sûrette taarruza geçtiler. Önce Galata işgal edildi ve bunu Haliç'i kapatan zincirin kesilmesi, Venedik gemilerinin Haliç'e girmeleri takip etti. Venedikliler, doğrudan doğruya gemileriyle, şehrin Haliç tarafı surlarına ranpa etmeyi, "atlarına binmedikçe galip gelemeyeceklerine inanan" Fransızlar ise karadan surları zorlamayı istiyorlardı. Neticede Venedikliler Haliç'ten, Fransızlar da Kâğıthane'den dolaşarak Eğrikapı-Ayvansaray mıntıkasından şehri tehdide başladılar. Nihayet 17 Temmuz'da büyük hücum başlamış ve Venedik gemileri Haliç surlarına dayanıvermişti. Gemilerin direklerine bağlanan muhârebe kuleleri burçlara çengellenerek, muhâriplerin burçlara atlamaları pek uzun sürmedi ve kısa bir zamanda, zaten çok zayıf olan bu surların 25 kulesi Latinlerin eline geçiverdi. Haçlılar şehre girmişler, fakat sokak muharebelerinden çok ürktüklerinden ilerleyememişlerdi. Bu sırada eğer şehir ahâlisi ciddi bir taarruza geçse, Haçlıları sur duvarlarının dibine sıkıştırıp tamamen kılıçtan geçirebilirlerdi. Haçlı askerleri de herhalde aynı tehlikeyi düşünmüş olacaklar ki, hiç değilse Bizans halkı ile aralarına bir engel koyabilmek için şehrin Haliç'e bakan sırtlarında uzanan mahallelerini ateşe vermişlerdi. O gece bir taraftan İstanbul kıpkızıl alevler içinde yanarken, İmparator III. Aleksios son bir ümitle bir çıkış hareketine daha teşebbüs ediyor ve bunun da netice ver-

mediğini görünce yanına yalnız hazinesini alarak ve karısını bırakarak İstanbul'dan gizlice kaçıyor. Ertesi gün imparatorun kaçtığını anlayan halk şaşkınlık içinde çırpınırken, Isaakios'u zindanından çıkartmışlar ve saraya getirerek tahta oturtmuşlardı. Neye uğradığını bir türlü anlamayan zavallı körün imparatorluk alâmetleri ile donatılması, karısının bulunup yanına getirilmesi, nihayet kaçan Aleksios'un güzel karısı Öfrosina'nın yakalanıp bir zindana kapatılması çarçabuk oldu. Bu sırada bu değişiklikten faydalanmak isteyen birçok kimse derhal Isaakios ile oğlunun etrafına üşüşmüşlerdi.

Haçlıların ilk işleri, Isaakios'a bir elçi heyeti göndererek oğlunun vadedilerini tasdik etmesini istemek oldu. Hayli şaşırarak beraber Isaakios mecburen istenilen tasdiki yaptı ve ancak o zaman Aleksios babasına iade edildi. Bir bayram şenliği içinde şehre giren Aleksios birkaç gün sonra resmen Ayasofya'da taç giyiyor ve babası tarafından tahta ortak ediliyordu. Böylece işler artık normal yoluna girmiş gibiydi. Ancak şu var ki, IV. Aleksios olan genç delikanlı, yerine getirilmesi imkânsız birtakım taahhütler altına girmişti ve Bizanslıların hiç hoşlanmadıkları Latinlerin bir an evvel gitmeleri için bu taahhütlerin yerine getirilmesi gerekiyordu. Önce Haçlılara bir müddet daha durmaları teklif edildi. Ve borçlara karşılık hazineye ne bulunabiliyorsa verildiği gibi, kiliselerdeki kıymetli eşya dahi toplandı, bunların madenî olanları eritildi; ancak bu hâl tabiatıyla Bizans ahâlisinin hoşnutsuzluğuna bir vesile teşkil etti. Bu sırada İstanbul'da bu hoşnutsuzluğu arttıracak bir olay vukûa gelmişti. I. Andonikos zamanından beri şehrin içinde, Müslüman tüccarlara mahsus küçük bir cami bulunuyordu. Filistin'e giderek oradaki camileri tahrip edemeyen Haçlılar hiç değilse buradakini yok etmek için bu camiye hücum etmişler ve bu sırada, Bizans ahâlisi ile aralarında şiddetli bir kavga başlamıştı. Haliç sahilinde olan cami ateşe verildiğinden, İstanbul'un meşhur Ağustos poyrazları ile beslenen bu yangın ilk hamlede şehrin en mâmur bir kısmını, Ayasofya, Çemberlitaş ve Hipodrom civarını kül ettikten sonra rüzgârın değişmesi ile başka taraflara yönelerek daha birçok mahalleleri, hatta limanlardaki gemileri bile yaktı. Şehir Marmara ile Haliç arasında tüten bir enkaz yığını hâline gelmiş ve bu korkunç âfet bir hafta sürmüştü. Gerek bu hâdise, gerek genç Aleksios'un Haçlılar ile fazla samimi olması ve onların laubali hareketlerine boyun eğmesi, Bizans halkının Latinlere karşı hıncını sağlamlaştırmış ve Katolikliğin kabul edileceği dedikodusu, gerginliği büsbütün artırmıştı. Borçları ödemek için bir taraftan ağır vergilerle bilhassa zenginlerin servetleri alınır, kiliseler soyulurken, Haçlılar da boş durmuyorlar, şehrin civarındaki köy ve ma-

nastırları fırsat buldukça soyup yağma ediyorlardı. Genç IV. Aleksios, Haçlıların ellerinde bir oyuncak olmuş, babası II. Isaakios ise sarayında etrafına topladığı müneccimler ve kendisinin eşsiz kudret ve imkânlarla sahip âdetâ efsanevî bir şahsiyet olduğunu söyleyen dalkavuklar arasında kalmıştı. Bizans halkı, bu fena idarenin ve şehrin başına bela kesilip bir türlü gitmek bilmeyen Haçlıların buraya gelişlerinin başlıca sebebi olarak, İstanbul'un meydanlarından birini süsleyen bir heykeli görmüştü. Batı istikâmetine kollarını açmış olan bu heykelin, Batı'dan Latinleri çağırdığına inanan halk, tarihçi Niketas'ın anlattığı üzere bir gün bu heykeli devirip parçalamakla bu uğursuzluğu gideceğini zannediyordu. İşte 1203 yılı sonbaharında İstanbul'daki ruh hâleti bu merkezde idi.

Bu gergin hava içinde çok geçmeden bir adamın sivrildiği görüldü. Bu, Dukas ailesinden Aleksios adında bir gençti ve iki kaşının arası bitişik olduğundan "çatık kaşlı" anlamına gelen Murtzuphlos lakabı ile tanınıyordu. Bir zamanlar III. Aleksios'un en yakın adamı hatta Isaakios'un gözlerini kör eden cellat olduğu, fakat sonraları genç IV. Aleksios'un da dalkavukları arasında yer aldığı rivâyet edilen bu karanlık geçmişli adam, oldukça enerjik, becerikli ve zeki idi. Fakat en mühim hususiyeti, yabancılara yani Latinlere düşman ve Ortodoksluğun koruyucusu olduğuna halkı inandırmış olmasıydı. Bu imparatorun eski bir Bizans elyazmasında minyatür tekniğinde yapılmış portresi bulunmaktadır. Ona Murtzuphlos lakabının verilmesine yol açan birleşik kaşları portrede açıkça belirlidir. Üzerinde ise Sâsânî dokumalarında çok yaygın olan büyük madalyonlar hâlinde figürler ile süslü bir kıyafet bulunmaktadır. İslamiyet'in doğup yayılmasından az sonra Sâsânî Devleti'ne ve dolayısıyla kültürüne son verildiğinden, Sâsânî üslûbunda bu dokuma kumaşın hâlâ daha XIII. yüzyılda bile Bizans'da yaygın olması, kültür tarihi açısından dikkat çekici bir hususiyettir.

Eğer taahhütlerini yerine getirirler kendi tebaalarının gazabından, getirmeseler İstanbullularınkinden korkan ve bu yüzden şaşkın bir hâlde bir türlü bir karar veremeyen Isaakios ile oğlu nihayet Haçlı büyükleri ile son bir görüşme daha yaptılar ve kat'î anlaşmazlık açıkça patlak verdi. Bizanslılar, taahhütler yerine getirilse bile, şehri yağma etmeden gidecekleri şüpheli olan bu "şövalyelere" karşı harekete geçtiler. 1204 yılının ilk gecelerinden birinde, Bizanslılar 17 yangın gemisi hazırlayarak birdenbire bunları akıntıya bıraktılar. Gâyeleri, bu gemileri Haliç'te demirli Venedik donanmasının üzerine düşürerek Haçlıların geri çekilme imkânlarını mahvetmekti. Fakat bu baskın, gayet usta denizci olan Venediklilere bir zarar vermedi, canlarını dişleri-

ne takarak çalışan Venedikliler, yangın gemilerine çengel atarak onları Sarayburnu akıntısına çekmişler ve böylece kendi gemilerini tehlikeden kurtarmışlardı. Arayı büsbütün açan bu olayı kimin tertip ettiği mâlum olmamakla beraber, Murtzuphlos'un parmağı olduğuna ihtimal vermek yersiz değildir. Nitekim, genç Aleksios, bu olayı halkın bir taşkınlığı olarak göstererek Haçlılardan özür dilemiş ve tahtının tehlikeye düştüğünü ileri sürerek onların himâyelerini istemiştir. Zaten tecrübesiz genç bir çocuk ile binbir felâketin perişan bir insan enkazı hâline getirdiği Isaakios'tan böyle cüretli bir teşebbüs beklenemezdi. Halk da bu durumdan usanarak yeni bir imparator ilanına karar vermişti; fakat bu dehşet verici durum karşısında hiç kimse bu mesuliyetli ünvanı üzerine almak istemiyordu.

Üç gün süren tartışmalardan ve tekliflerden sonra Nikolas Kanabos adında bir ihtiyatsız nihayet bu teklifi kabul ederek Ayasofya'da taç giydi. Artık perde arkasında Murtzuphlos işleri idare ediyordu. IV. Aleksios ise şaşkına dönerek, Blakhernai Sarayı'na kapanmış ve Haçlılardan yardım istemişti. Hakikaten yardım da geldi, fakat Murtzuphlos, Aleksios'a dost gözükerek sarayın kapılarını kapatmış ve ona bu yardım kuvvetinin geri dönmesini bildirmesini tavsiye etmişti. Aleksios Haçlı müfrezesini geri yollayınca, bu sefer Murtzuphlos'un kıskırttığı halk sarayın kapılarına hücum ederek bağrıışmağa başlamıştı. IV. Aleksios için artık her şey mahvolmuş, dehşet içinde çırpınan genç ne yapacağını tamamen şaşırılmıştı. Bu anda Murtzuphlos onun yanına gelerek, dostu olduğunu tekrarladı. Kendisini kurtarmak istediğini söyleyerek تنها bir yere çekti ve hiç beklemediği bir sırada da sâbık imparator IV. Aleksios'u zincire vurdurarak sarayın üçra bir zindanına kapatıverdi. Bunun hemen arkasından da halka, arkadaşı ve velinimetini, devletin, tahtın ve dinin menfaati uğruna hapsedtiğini ilan etti. Bu haber halk için kâfi idi. Aleksios Murtzuphlos derhal Ayasofya'ya götürülerek orada taç giydi. Bu hâdise 8 Şubat gecesi oldu ve yeni hükümdarın saraya dönünce ilk işi, zindanda titreyen delikanlıya zehir vermek ve ölmediğini görünce de onu boğdurmak oldu. Zavallı Isaakios ise bu haberi alınca üzüntü ve korkudan derhal ruhunu teslim etmiş, varlığı ile yokluğu arasında bir fark olmayan Kanabos ise hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmuş, meydan artık, V. Aleksios adını alan Murtzuphlos'a kalmıştı.

Latinler Bizans'da cereyan eden cinayetleri öğrenince sahte bir hidete kapılarak bunun intikamını alacaklarını resmen ilan ettiler. Latinlere karşı açıkça cephe alan Murtzuphlos er geç bir mücadele olacağını anlayacak kadar zeki idi. Bunun için gece gündüz elinde gürzü, be-

linde kılıcı şehri dolaşiyor, tedbirler alıyor, surları tamir ettiriyor, vel-hâsil hazırlanıyordu. Haçlılar ise önce bir müzâkere yaparak, zaferden sonra ganimetleri ne sûretle paylaşacaklarını kararlaştırdılar ve 8 Nisan günü yine Haliç tarafından hücumla geçtiler. O gün akşama kadar çarpışma devam etti ve gün kararırken Haçlılar ağır zâiyat vererek geri çekildiler. Üç gün iki taraf da birbirlerine bir şey yapamadılar. Nihayet 12 Nisan'da sabah Venedik donanması saf hâlinde tekrar ilerledi. Bu sırada birden başlayan poyraz rüzgârı gemileri surlara yaklaştırmış ve içlerinden iki gemi bir burca âdetâ kıskaç gibi yanaşmışlardı. Bunlardan birinin muhârebe kulesinden burcun üstüne atlayan Pietro Alberti adında bir Venedikli ile André d'Urboise adında bir Fransız buradaki müdâfilerin hakkından gelmişler, kısa bir zaman içinde o civarda dört burç daha alınarak bir kapı açılmıştı. Surlardaki Bizanslılar bir anda paniğe kapılmışlar, hatta dev boylu bir Fransız şövalyesinin görünmesi hepsinin yerlerini terk etmelerine kâfi gelmişti.

Süvarilerin atları da karaya çıkarılınca, Haliç tarafında bir müdâfaa mevzii artık kalmamıştı. Murtzuphlos çadırını ve eşyasını bırakarak Ahırkapı civarındaki diğer saraya çekilmiş, fakat bu yabancı şehrin derinliklerine akşam karanlığında girmekten korkan Haçlılar da fazla ileri gidememişlerdi. Halk ile aralarına tekrar bir engel koymak için önlerindeki mahalleleri ateşe veren Haçlılar yine sur dibinde gecelerken bazı kuvvetler de Haliç'e hâkim tepelerde bulunan manastır ve saraylarda konaklamışlardı. Şehir artık fiilen Latinlerin eline düşmüştü.

Nisan'ın 12'sini 13'üne bağlayan gece, şehrin bir kısmı daha yanarken, surların içinde gözünü hırs ve çapulculuk ihtirası bürümüş bir ordu konaklıyor, Bizans ordusunun döküntüleri tamamen dağılıyor ve bütün mücadele azmi bu gevşeklik karşısında sabun köpüğü gibi sönen V. Aleksios Murtzuphlos ise yanına sâbık III. Aleksios'un karısı Öfrosina ile Sırp kralından ayrılmış olan kızı Evdokiya'yı alarak İstanbul'dan kaçıyor. Ertesi gün şafakla beraber yağma edilecek bu şehrin ahâlisi ise o gece Ayasofya'da toplanmış, yeni bir imparator seçiyordu. Neticede iki namzetten Teodoros Laskaris bu mevkie lâyük görülmüş, fakat kendisine taç giydirilememişti. Laskaris, Latinlerin bir kapana girmiş olduklarını ve sayıları ancak 20.000'i bulan bu düşmanı, asker ve halkın ânî bir baskını ile o gece yok etmenin mümkün olacağını boşuna anlatmaya çalıştı. Ücretleri ödenmeyen asker harbetmiyor, halk ise tereddütle duraklıyordu. Bu akıllıca tavsiyeyi kimse dinlemek niyetinde değildi. Bir tarihçinin ifadesi ile "Hiç kimsenin müdafaa etmek istemediği bu şehirde" daha fazla durmanın tehlikesini anlayan Laskaris de şafakla, Haçlıların hücum borazanları çalarken,

henüz birkaç saattir mukadderâtını eline aldığı imparatorluğun başkentinden uzaklaşıyordu. Ertesi gün sabahtan itibaren işgal ve yağma başlamıştı. Monteferrato Markisi Bonifacio, Haçlıların biraz olsun merhamet duygularını uyandırmaya çalıştı ise de, çapulculuk ihtirasının gözlerini kararttığı yağmacıları frenleyecek hiçbir kuvvet kalmamıştı. Koyu Katolik bir tarihçi olan ve daima Haçlıların tarafını tutan Michaud'nun da itiraf ettiği gibi Haçlılar “ne kadınların iffetine ne de kiliselerin ruhaniyetine saygı gösteriyorlardı.”

Lâhitler açılıp mezarlar soyuluyor, kiliseler, manastırlar yağma ediliyor ve Ayasofya, Hıristiyanlığı müdafaa için Müslümanlar ile dövüşmeye giden (!) bu asil şövalyeler tarafından tahrip ediliyordu. Mukaddes kupalarda şarap içen bu kahramanlar, hayvanlarını kilisenin içine kadar getirtip ganimetleri yüklüyorlardı. Hatta rezalet o derece ileri gitti ki, bu feci işgali yaşamış olan tarihçi Niketas'a göre bir fahişe, Ayasofya'da patriğe mahsus kürsüye çıkarak burada müstehcen bir şarkı okumaktan çekinmedi ve mabedin ortasında dansetti. Aynı Bizanslı tarihçi Türk ve Müslümanların bu gibi bir şenâati hiçbir zaman yapmadıklarını, Salâhaddin-i Eyyûbî Kudüs'ü aldığı zaman, kadın ve kızların iffetine dokunmadığı gibi, Hıristiyanları kılıç, ateş, açlık ve sefaletle bile ezmediğini açıkça ifade etmektedir.

Bu hengâmede tarihçi Niketas'ın başından geçenler ahâlinin mâruz kaldığı durumu göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir. Yüksek görevlerde bulunmuş bir şahsiyet olan Niketas Khoniates, III. Aleksios zamanında şehirdeki yabancılar tehdit edildikleri sırada bir Venedikli tüccarı korumuştur. Latinlerin çıkardıkları son yangında evi yandığından Ayasofya civarında bir yere sığınan Niketas ile ailesini işte bu Venedikli himayesine almayı denemiş ve bunun için, sırtına Haçlı askerlerinininki gibi alâmetleri olan bir zırh geçirmiş, eline de silahlarını alarak Niketas'ın kapısını tutmuştu. Eve girmek isteyenlere bu Venedikli, burasının ve içindeki insanların kendi hissesine ait olduğunu söyleyerek uzaklaştırıyordu. Fakat sonunda öyle bir durum hâsıl olmuştu ki, ırz düşmanları ve çapulculardan bu evin kurtulabilmesine artık imkân kalmamıştı. Nihayet bu Venedikli, Niketas ve ailesine İstanbul'dan kaçmayı teklif etti; niyeti, onları kendi esirleri gibi tehlikeli mıntıkadan geçirmekti. Böylece kaçan grubun içinde ihtiyarlar ve çocuklardan başka birkaç genç kızın da bulunması yüzünden bu kaçış pek kolay olmadı. Halbuki kızcağızlar, suratlarına çamur bulamışlar ve arzu uyandırmamak için ellerinden gelen her çareye başvurmuşlardı. Bu tedbirin boşuna olduğunu, içlerinden en güzelinin, babasının kolları arasından zorla çekilip götürülmesi ispat etti. Zavallı baba, kızının

peşinden feryat ederek koşmuş, rastladığı Haçlı askerlerinden, sevdiklerinin başı için kızını kurtarmalarını yalvarmış ve neticede kızına tekrar kavuşmuştur.

Haçlılar, evleri, kiliseleri soyduktan ve Aleksios'un taahhüt edip de bir türlü vermediği 200.000 altının birkaç mislini ele geçirdikten sonra şehirde asırlardan beri toplanmış olan tarih ve sanat eserlerinden bronzdan olanlarını madenlerinden istifade etmek için söküp eritmeye başlamışlardı. Bugün Sultanahmet Meydanı'nın ucunda yükselen taştan örme obeliskin satırlarını kaplayan, kabartmalarla süslü bronz levhalar da işte bu sırada sökülmüş, eritilmiş ve Rodos adasındaki "devâsâ" heykel ile boy ölçüşmek iddiasında olan bu âbideden kala kala bir taş yığını zamanımıza kadar gelebilmiştir. Diğerlerine nazaran daha sanatsever gözükten Venedikliler, Hippodrom'da imparator locasının üstünü süsleyen ve İmparator Augustos tarafından vaktiyle Roma'ya oradan da İmparator Konstantin tarafından İstanbul'a getirilmiş olan bronzdan at heykellerini memleketlerine götürmüşlerdir ki, Napolion'un Paris'e getirttiği fakat sonra yine Venedik'e iade olunan altın kaplamalı atlar bugün hâlâ Venedik'te San Marco Kilisesi'nin cephesini süslemektedirler. Yakın tarihlerde bu atlar tarihî değerleri gözönünde tutularak içeriye teşhire alınmış, aynen benzerleri dökülerek kilisenin cephesine yerleştirilmiştir. Fatih'teki meşhur Kıztaşı denen sütunun üzerinde duran İmparator Markianos heykeli ise ganimetlerle yüklü geminin İtalya açıklarında batması üzerine asırlarca deniz dibinde kaldıktan sonra çıkarılmıştır. Şehir yağma edilirken rahipler de boş durmuyorlar İstanbul kiliselerindeki mukaddes eşyaları, rölikleri toplayıp memleketlerine gönderiyorlardı. Comte Riant tarafından yapılan bir incelemede, bu sırada yollandıkları tespit edilen kutsal hatıraların sayısının 300'ü geçmesi ve yalnız listenin 17 sayfa tutması, ibadet yerlerinin de ne sûretle yağma edildiğini kâfi derecede gösterir. Paskalya eğlencelerinden sonra da, üç kilisenin içinde depolanmış olan ganimetlerin paylaşılmasına geçildi ve bu da sızıltısız cereyan etmedi. Zira, bilhassa nüfuzlu şövalyeler ile ufak rütbeliler arasında pek uyuşma olmadığı, bu Haçlı Seferi'ne iştirâk etmiş olan bir yüksek rütbeli, (Geoffroy de Villehardouin) bir de aşağı kademedeki (Robert de Clari) iki şövalyenin hatıratlarından öğrenilmektedir.

Latinler Bizans'ın Anadolu'daki topraklarına girmemişlerdi. Bazı Bizanslılar kendi başlarına beylikler hâlinde sahip oldukları beldeleri idare etmeye çalışıyorlardı. Bunların içlerinde en önemlisi Nikaea yani İznik'te Laskaris sülalesinin kurduğu küçük bir beylik olup zamanla gelişmiş ve bir devlet hâlini almıştır. 1261'de İstanbul'u geri alarak

imparatorluğu ihyâ eden de bu İznik Beyliği olmuştur. Bunun dışında yine önemli bir Bizans devletçisi de Yunanistan'da kurulmuştur. İstanbul'a yerleşen Latinler ise 1204'ten 1261'e kadar altı imparator gördüler. Bunlar sırasıyla I. Baudouin (1204-1205), Henri (1205-1216), Pierre de Courtenai (1216-1219), Robert (1219-1228), Jean de Brienne (1226-1237), II. Baudouin (1228-1261). Son Latin imparatoru 1261'de İznik Beyliği'nin şehre girmesi ile buradan kaçmış ve Dördüncü Haçlı Seferi'nin İstanbul'daki bu tarihî idaresi de böylece sona ermiştir.

Şehirde yaklaşık 60 yıla yakın süre içinde Latinler kalıcı bir iz veya hatıra bırakmadılar. Bizanslıların Ortodoks kilise ve manastırlarından bazılarını kendi mezheplerinin gereğine uygun bir biçimde değişikliğe uğratarak kullandıklarını biliyoruz. Hatta bu arada bir kilisenin paylaşmayı bekleyen ganimet mallarının deposu olarak kullanıldığı da yine kendi kaynaklarında bildirilmektedir. Şehrin içinde Şehzadebaşı'nda fetihten sonra Kalenderhâne Camii olarak Müslümanların ibadetine tahsis edilen Bizans kilisesinde 1970-1990 yılları arasında yapılan araştırmalarda, bir hücrede Latin işgaline işaret eden o dönemde yaygın bir üslup olan gotik harflerle sıva üzerine yazılmış bir yazı meydana çıkarılmıştır. Bu önemli bir Katolik tarikatının kurucusu olan Assisili Aziz Franciscus'un adını veren bir yazıdır. Bu yazı, bugün Hıristiyan âleminin çok önemli bir rahip teşkilatı olan Fransiskanlar tarikatının yeryüzünde mevcut en eski belgesidir.

Bu Batılı şövalyeler değerli eşya ile birlikte bilhassa kiliselerdeki kutsal kalıntıları (*rölik*) toplayıp memleketlerine götürmeye büyük özen gösteriyorlardı. Fakat bunun dışında beğendikleri bazı sanat eserlerini de sökülüp yurtlarına taşımaktan geri kalmadılar. Nitekim bir Bizans yapısından yağmalandığı tespit edilen mermer bir sütun başlığı İspanya'da bulunmuştur. Fakat en büyük yağmacılar sanat eserlerine aşırı derecede meraklı olan Venediklilerdir. Bu İtalyan şehrinin dinî merkezi olan Marco Kilisesi'nin hazine kısmında bulunan kutsal şarap kupası açıkça bellidir ki İstanbul yağmasının bir ürünü olarak Venedik'e gelmiştir. Yine bugün Venedik'te bulunan ve Pala d'Oro olarak adlandırılan altın mine işi plakalardan oluşan değerli sanat eseri de yine bir Bizans kilisesinin ikonostasisinden dağılmış olan parçalardır. Fakat yalnız böyle taşınabilir küçük eşyalar değil, yukarıda da anlatıldığı gibi mimarî parçalar da yerlerinden sökülüp Venedik'e götürülmüştür.

Ayrıca Venedikliler'in beğendikleri bazı işlenmiş parçaları da ağırlıkları hesaba katılmaksızın gemilerine taşıyarak götürdükleri bilinmektedir. Nitekim yüzeyleri zengin bir biçimde kabartmalarla süslenmiş dört

köşe mermer bir payenin İstanbul'da Şehzadebaşı'nda VI. yüzyıl başlarına ait Polioktus Kilisesi'nden çıkarılıp götürüldüğü 30 yıl kadar önce Belediye Sarayı önünde yapılan kazıda bu kilisenin kalıntıları ile birlikte aynı payenin eşlerinin meydana çıkarılması ile anlaşılmıştır. Bütün bu yağma malların içinde en ilgi çekici olanı, San Marco Kilisesi'nin denize bakan güney-batı köşesinde duvara yapıştırılmış biribirini kucaklayan dört imparator heykelidir. Kırmızı renkte porfir taşından yontulmuş bu heykeller dört ortak imparator arasındaki dostluğa işaret ediyordu. Ve uzun süre bunun Filistin'de Akka'dan getirildiği yaygın bir bilgi olarak söylenmiştir. Ancak bu ufak boydaki imparator heykellerinden bir tanesinin bir ayağı bilekten itibaren eksiktir ve bu eksik parça çimento ile tamamlanmıştır. 30-35 yıl kadar önce yine Laleli civarında yapılan bir araştırmada eski bir mahzenin içinde bu eksik ayak bulunmuştur. Böylece bu dörtlü imparator heykelinin Şehzadebaşı dolaylarında olduğu bilinen Philadelphion adındaki anıtın sökülmesi ve taşınması sırasında koptuğu ve bu hırsızlığın 800 yıl gizli kaldıktan sonra ortaya çıktığı açık olarak ispatlanmıştır. Bu tür ganimet mallarının sayısı oldukça çoktur. Bunların araştırılması ve bir katalogunun yapılması ise hayli zordur. Kanalların arasındaki Venedik sokaklarını dolaşırken eski bir yapının duvarında bir Bizans imparatorunu tasvir eden bir taş kabartma da dikkati çeker. Campo Angaran adındaki bu yerdeki yuvarlak kabartma belli ki İstanbul yağmasından Venedik'e getirilen parçalardan bir başkasıdır. Fakat hangi anıttan söküldüğü ve kim tarafından getirildiği bilinmemektedir. Bunlar dışında Bizans manastırlarının yangınlardan kurtulan kütüphanelerdeki el yazma kitaplardan da bazıları Batı'ya getirilmiştir. İçlerindeki not ve kayıtlardan, bunların bir zamanlar İstanbul'da hangi manastıra ait oldukları kolayca tespit edilebilmektedir.

İtalya'nın güney bölgesinde bronzdan bir Roma imparatoru heykeli bulunmuştur. Bu eser o bölgedeki Barletta kasabasında bir kilisenin avlusunda yüzyıllardır teşhir edilmektedir. Bilindiğine göre İstanbul'dan yağma mallarıyla dolu olarak dönen bir gemi, Bari kıyılarında karaya vurarak batmış, bu heykel de uzunca bir süre kıyıda kumsalın üzerinde kalmıştır ve sonra buradan alınarak bir kilisenin avlusuna konmuştur. Askerî kıyafetle giyimli olan bu imparator heykelinin kimi tasvir ettiği pek anlaşılamamıştır. Bazı yazarlar bunun İmparator I. Constantinus olabileceğini ileri sürerler. Başkaları ise V. yüzyıl içlerinde imparatorluk makamına yükselen Marcianus olduğunu iddia ederler. Hatta bu hususta daha da ileri giderek heykelin İstanbul'da Fatih'te Kıztaşı denilen anıtın üstünde bulunduğunu ve yağmada bura-

dan indirilerek götürülürken geminin kazaya uğraması sonunda güney İtalya’da kaldığını iddia ederler. Fatih’teki Kıztaşı, İmparator Marcianus (450-457) adına dikilmiş bir anıttır. Kaidesindeki iki satırlık kitabesinde de Tatianus adındaki bir vali tarafından bu imparator için dikildiği açıkça belirtilmiştir. Ancak bu bronz heykelin bu anıtın tepesinde olduğuna inanmak biraz zordur. Çünkü heykelin ölçüleri mermer sütunun gövdesine nazaran çok fazladır. Fakat her ne olursa olsun sanat tarihine “Barletta Bronz Heykeli” olarak geçen bu eserin Haçlıların İstanbul yağmasından elde edilen ve bu şehirden götürülen bir tarihi eser olduğu açıkça bellidir.

Batı’daki müzelerde ve bilhassa kilise ve manastır hazirelerinde Haçlıların İstanbul yağmasından elde etmiş oldukları pek çok eserin varlığı bilinmektedir. Ayrıca XVIII. yüzyılın sonlarında büyük Fransız İhtilali günlerinde birçok manastır, ayaklanma sırasında yağma ve tahrip edildiğinde bu eserlerden bir kısmı da yok edilmiştir.

Dördüncü Haçlı Seferi’nin bir hatırası olarak gösterilen ufak bir kitabe de bulunmaktadır. Bu Ayasofya’nın güney tarafındaki yukarı kat galerisinde bir duvar dibinde yere döşenmiş küçük bir taşdır. Üzerine *Henricus Dandolo* adı işlenmiştir. Söylentiye göre bu, İstanbul’un Latinler tarafından alınışından az sonra ölen ve Haçlıların Bizans’a karşı bu seferini kışkırtan Venedik dükasının mezarıdır. Ancak bu iddianın gerçek olmasına pek ihtimal verilemez. Şöyle ki, Latinlere karşı büyük bir düşmanlıkları olan Bizanslıların 1261’den sonra şehri geri aldıklarında Ayasofya gibi bir yerde can düşmanları Dandolo’nun mezarını ve kitabesini bırakmaları mümkün değildir. Diğer taraftan Sultan Abdülmecid döneminde 1847-1849 yılları arasında Ayasofya’da büyük restorasyon işleri yapan ve aslen İsviçreli olmakla beraber İtalyan İsviçresi’nden olduğundan İtalyan milliyetçisi olarak da tanınan mimar Gaspare Fossati bu kitabeyi bu restorasyon sırasında koydurmuş olmalıdır. Bugüne kadar orada durmasının da sebebi bundan ibarettir.

Nihayet her şey yavaş yavaş sükûn buluyor, bütün kiliseler Katolik dinine tahsis ediliyor ve Flandra Kontu Baudouin, kral ilan edilerek, 1261’e kadar yaşayacak olan İstanbul Latin imparatorluğu fiilen başlıyordu.

Bizans tahtında kısa aralıklarla birbirlerini takip eden imparatorlardan IV. Aleksios ile babası II. Isaakios’un nasıl öldüklerini yukarıda anlatmıştık. Bizans hükümdarları listesine bile alınmayan gölge imparator Nikolas Kanabos ise, 1204’te vukûa gelen korkunç girdabın içinde kaybolup gitti ve kimse ne olduğunu öğrenemedi. İçlerinde en talihi ve en kabiliyetlileri olan Laskaris, İznik şehrine geçmiş ve orada

gittikçe kuvvetlenen küçük bir prenslik kurmuştu. Isaakios'un kardeşi Angelos sülalesinden III. Aleksios'un ise kaçtığını biliyoruz. Sâbık imparator, hakkından ferâgat etmemiş ve Batı Trakya'da Gümülcine yakınında Messinakale denen yerde yerleşmişti. Onun İstanbul'da bıraktığı karısı Öfrosina ile kızı Evdokia'yı yanına alarak kaçan V. Aleksios Murtzuphlos ise, Edirne civarında dolaşıyordu. Bir aralık Çorlu'ya kadar ilerleyerek burasını işgal bile etti. Fakat yüz kişilik bir Haçlı kuvveti karşısında dayanamayarak süratle Makedonya istikâmetine kaçtı ve bu kaçış esnasında III. Aleksios ile karşılaştı. Bu ihtiyar kurt onu hoş karşıladı, Murtzuphlos'un, kızı Evdokia ile evlenmek istemesine daha fazla memnun oldu. Ona "oğlum" diye hitap etti, hatta bir de düğün yapıldı ve kayınbaba damadını şehirde vereceği bir yemeğe davet etti. İhtiyatsız Murtzuphlos bu davete icabet etti ve bu onun için bir felaket oldu. Zira Aleksios damadını bir odaya kısıtırarak burada onun gözlerine mil çektirdikten sonra Trakya ovasına salıverdi. Zavalı Murtzuphlos'un daha çilesi dolmamış olacak ki, yanında kalan sâdik birkaç adamı ile sefil ve perişan dolaşırken, Çanakkale taraflarında Haçlı ordusuna mensup Thierry de Loos adında bir şövalye tarafından yakalanarak, 1204 yılının Kasım ayı sonlarında İstanbul'a getirildi. Latinlerin bu adama karşı istisnâî bir hınçları olduğundan kendisine verilecek ceza uzun tartışmalara yol açtı, neticede asil şövalyeler talihin yerden yere vurduğu bu sâbık imparatorun "şânına lâıyk" bir idam şekli buldular. Kütle sadizminin en parlak bir misali olan bu idam, kör imparatoru, Bayezid Meydanı'nda yükselen ve parçaları hâlâ Bayezid Hamamı'nın temel taşları arasından görülen 40-50 metre yüksekliğindeki bir sütunun tepesinden aşağı atlamaya mecbur etmek sûretiyle infaz edildi ve bu sahneyi Bizanslı ahâli de seyre koştı!

Bütün bu işlerin baş müsebbibi III. Aleksios'a ne oldu? Damadını kör ettikten sonra ailesi ile Makedonya'ya kaçtı, orada Larissa'da, Murtzuphlos'a bırakmadığı kızı Evdokia'yı Sgueros adında mahallî bir derebeyi ile evlendirdi; diğer kızı Anna'yı ise İznik prensi Laskaris'e vermişti. Böylece durumu emniyete girmiş gibi gözüküyordu, fakat çok geçmeden Monteferrato markisi onu yakaladı, önce Volo Körfezi'nde bir kalede, sonra Selânik'te hapsedti, nihayet İtalya'ya yolladı. Mamâfih Aleksios kurtulmanın yolunu buldu, Anadolu'ya döndü ve Konya'da Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e ilticâ etti. Maksadı onun yardımı ile tahtını tekrar eline geçirmektir. Damadı Laskaris'e karşı Gıyaseddin'i tahrîk etti ve Türklerle Bizanslılar Honas'ta şiddetli bir muhârebe yaptılar. Bu savaşta Gıyaseddin Keyhüsrev şehit, Aleksios ise esir düşmüştü. Talihin garip bir cilvesi olarak, Aleksios'un

damadı Laskaris ona, kendisinin her fırsatta başkalarına tatbik ettiği cezayı aynen tatbik etti. Gözlerine mil çektirdi ve hayatının son günlerini tamamlaması için İznik'te bir manastıra kapattırdı.

Dördüncü Haçlı Seferi'nin Bizans bakımından nasıl cereyan ettiği belki bazı hususlar aşırı derecede abartılarak Niketas Khoniates tarafından kaleme alınmıştır. Burada Latinlerin Konstantinopolis'i ele geçirdiklerinde yaptıkları çirkin davranışlar hayli etraflı olarak anlatılır. Khoniates'in eseri tamam veya parça hâlinde Batı dillerine çevrilmiştir. Sefer katılan Haçlıların ileri gelenlerinden Geoffroy de Villehardouin uzunca bir hâtîrât yazmak sûretiyle bu seferi ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Bu eser tabii yüksek kademedeki bir Haçlının görüşlerini aksettirir. Sefer çok fakir olduğu için ganimet elde etmek gâyesiyle rahip olan kardeşi ile birlikte katılan Rober de Clari'nin hatıraları ise aşağı kademedeki şövalyelerin durumlarını ve ganimetlerin paylaşılmasında uğradıkları haksızlıkları anlatması bakımından dikkat çekicidir. Villehardouin'in eseri modern Fransızca'ya Natalis de Vailly tarafından çevrilerek yayınlanmış, daha yakın tarihlerde ise E. Farar tarafından açıklanmalı olarak yeni bir baskısı yapılmıştır. Son yıllarda bu eserin Vailly tarafından yapılan yeni Fransızca baskısından Ali Berktaş tarafından yapılan Türkçe bir çevirisi de basılmıştır. Clari'nin fazla hacimli olmayan hatırası ise yine Fransa'da birkaç defa basılmış ve metinde kısaltmalar yapılarak ve herhangi bir açıklama notu olmaksızın Beynün Akyaş tarafından Türkçe'ye de çevrilmiştir. Daha az tanınmış bir kaynak ise sefere katılan bir Alman keşişinin yazdığı bir hâtîrât'tır. Batı Almanya'daki mensup olduğu manastırın başrahibine takdim edilen bu eser, Günther von Pairis'in vekâyinâmesi olarak bilinir ki, bunun da Türkçe baskısı hazırlanmaktadır.

Fransa'da Haçlı Seferlerine çok büyük önem verildiğinden XIX. yüzyıl içinde bu seferlere dair çeşitli ülkelerde ve değişik dillerde yazılmış bütün kaynaklar derlenmek sûretiyle çok büyük bir külliyat meydana getirilerek yayınlanmıştır. *Recueil des Historiens des Croisades* başlıklı bu külliyat Haçlı Seferleri hakkında çalışmalar yapacak olan tarih araştırmacılarına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Son yıllarda Haçlı Seferlerinin karşı taraftan yani İslâm âleminden nasıl görüldüğünün de incelenmekte olduğu dikkati çekmektedir. Bu defa çeşitli Arap kaynakları taranmak sûretiyle bu konu üzerinde çalışmalar yürütülmektedir. Bunlar dışında Batı'da Haçlı Seferleri hakkında büyük eserler yayınlanmıştır ve Dördüncü Sefer bunların içinde önemli bir yer tutar. Bunlardan biri J.F. Michaud'un 1817-1822 tarihleri arasında yayınladığı büyük eserdir. Koyu bir Katolik olan Michaud'un bu eserinden sonra da-

ha objektif bir görüşle 1930'lu yıllarda R. Grousset'in yine büyük bir Haçlı Seferleri eseri yayınlandı. En son olarak ise İngiliz tarihçi Runciman'ın Haçlı Seferleri tarihi basılmış ve bu eser Fikret Işıltan tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Haçlı seferleri için Türkçe iyi bir özet, Işın Demirkent tarafından *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde (c. XIV, İstanbul 1996, s. 525-546) yayınlanmıştır.

XIX. yüzyıl sonlarına doğru bazı araştırmalar da ara konular üzerinde yapılmıştır. Nitekim Dördüncü Haçlı Seferi'nin yine bir Hıristiyan şehri olan Zara'ya hücumları ve burayı işgal etmeleri konusu bir tez olarak hazırlandığı gibi, Villehardouin'in metnine dayanmak sûretiyle Haçlıların savaş metotları ve silahları hususunda da bir araştırma yayınlanmıştır. Biz de Bizans çağında İstanbul'u görüp anlatan yabancılara dair yaptığımız bir çalışmada Dördüncü Haçlı Seferi sırasında bu şehri anlatan üç yazarın metinlerinden alıntılar derleyerek bunları bir makale hâlinde yayınladık.

Dördüncü Haçlı Seferi Batı edebiyat ve sanatında da konu olmuştur. Edebiyat dalında en başta gelen örnek; İngiliz tarih romanları yazarı Sir Walter Scott'un (1771-1832) 1832 yılında ilk defa basılan, *Count Rober of Paris* başlıklı eseridir. Yazarın diğer kitapları kadar ünlü olmayan bu kitabında Dördüncü Haçlı Seferi konu edilmiştir. Sannatta ise Dördüncü Haçlı Seferi'nde Konstantinopolis'in Latinler tarafından kuşatılması ve zaptı Fransız ressam Eugène Delacroix'in (1798-1863) fırçasıyla yaşatılmıştır. Paris'te 1841'de sergilenen bu tabloda Haçlı ordusunun liderlerinin at üstünde şehrin sur kapılarından birinin önüne geldikleri ve burada perişan durumda birkaç Bizanslının Latinlerin önünde yerlerde kıvrandıkları gösterilmiştir. Ancak bu tablo ne tarihî gerçeklere ne de İstanbul topografyasına uygundur. Arka planda gösterilen arazinin İstanbul değil, ressamın bir süre önce gittiği Cezayir'den görüntü olduğu ileri sürülür.

***

Roma İmparatorluğu'nun 395'te Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmasından itibaren, Doğu'daki parça bütün ortaçağı kaplayan uzun bir ömre sahip oldu. Batı bilim dünyasının Bizans İmparatorluğu olarak adlandırdığı bu Doğu Roma Devleti, Latinlerin Haçlı Seferi düzenlemelerine kadar bir "dünya devleti" karakterini korudu. Topraklarının büyük kısmını kaybetmesine ve en önemli bölümü olan Anadolu'nun büyük kısmı elden çıkmasına rağmen Bizans, dünya politikasında büyük bir devlet olarak hâkimiyetini XII. yüzyılda sürdürabiliyordu. Eski Roma İmparatorluğu bir geleneği olan, üzerinde imparatorun alâmeti veya resmi olan bir taçın (*diadem*) küçük hüküm-

darlara gönderilmesi Bizans tarafından sürdürülüyordu. Nitekim, XI. yüzyılda üzerinde imparatorun resmi olan bir taç küçük Macar krallığının başındaki hükümdara gönderilmişti. Altın, mine işi olan bu tacın arka tarafındaki plakadaki yazı dikkat çekicidir. Çünkü burada “Türklerin kralına” yazısı okunmaktadır. Macarlar Orta Asya’dan Karadeniz’in kuzeyi yoluyla Orta Avrupa’ya geldikleri için Bizanslılar onlara “Türk” diyorlardı. Orta Asya’dan İran üzerinden gelen Türklere de “Pers” demişlerdir. Macar krallığının hâlâ kutsal bir âlâmeti olarak kabul edilen bu taç, Macar milletinin bir bağımsızlık simgesi olarak çok büyük bir değer verilerek korunmaktadır.

Dünya devleti olma özelliğini Bizans XIII. yüzyılın başlarında taht kavgası anarşisiyle birlikte Haçlıların Konstantinopolis önüne gelmeleriyle kaybetti. Başşehrin yangınlarla harap olması bütün zenginliklerinin yağma edilerek Batı ülkelerine parçalar halinde taşınması ve arkasından başkent yine İstanbul olmak üzere bir Latin İmparatorluğu kurulması Bizans’ı artık ortaçağ sonlarına doğru küçük bir devlet durumuna sokmuş bulunuyordu. Latin İmparatorluğu’nu idare eden Batılı şövalyelerin Bizans topraklarındaki hâkimiyeti ancak 1261’e kadar sürebildi. Bu Latin Devleti’nin tarihçesine dair bazı yayınlar yapılmakla beraber en etraflı çalışma Fransız tarihçi Lognon tarafından yapılarak *İstanbul’da Latin İmparatorluğu* başlığı altında yayınlanmıştır. Bu tarihte küçük bir beylik durumunda olan İznik Beyliği’nin başına geçen Mikhail Palailogos başkenti geri alarak, Ayasofya’da imparator olarak taç giymiştir. Esasında, İznik prenslerinin sonuncusu bu makamı babadan devralmış bir çocuktur. Mikhail, Laskarislerin sonuncusu olan bu çocuğu gözlerine mil çektirdikten sonra hâkimiyeti ele almış ve imparator olan Palailogos sülalesinin kurucusu olmuştur. İşte Bizans İmparatorluğu bu soydan gelen imparatorların idaresi altında ve gittikçe daralan topraklar üzerinde iki yüzyıla yakın bir süre boyunca yaşamını sürdürebildi. Tarihte ortaçağın büyük güçlerinden biri olarak önemli bir rol oynayan Bizans İmparatorluğu’nun çöküşünün başlangıcı işte bu yazıda ana çizgileriyle özetlenmeye çalışılan Dördüncü Haçlı Seferi’dir.

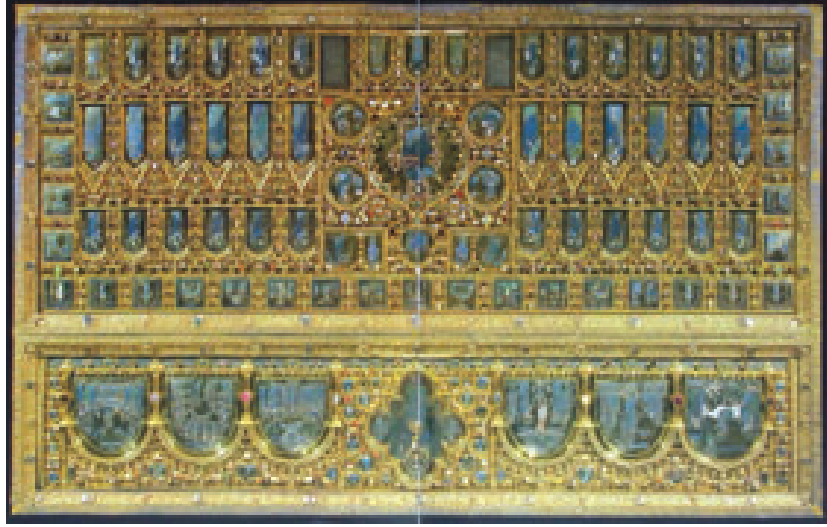
1. San Marco Kilisesi'ndeki atlar.

2. San Marco Kilisesi'nin dış köşesinde birbirini kucaklayan dört imparator heykeli.

3. Dört imparator heykelinin 800 yıl sonra İstanbul'da bulunan eksik ayağının İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki parçası.

4. Venedik'te Pala d'Oro olarak tanınan altın mine işi bir mihrap paravanası.

5. İstanbul yağmasından götürülüp San Marco hazinesine konulan kutsal kupa.

6. Venedik'te dış yüzleri işlemeli mermer paye.

7. Kalenderhane Camiinde Assisili Saint Franciscus'un adını veren kitabe fotoğrafı (a) ve çizimi (b).

8. İstanbul'daki bir anıttan götürüldüğü anlaşılan Barlette bronz heykeli.

9. Fransız ressam E. Delacroix'in IV. Haçlı Seferi'ni İstanbul surları önünde gösteren tablosu.

10. Aslı Viyana'da olan Khoniates el yazmasında İmparator V. Aleksios Murtzuphlos'u tasvir eden bir minyatür.

11. 1952 yılında haftalık bir dergide çıkan IV. Haçlı Seferi hakkında yayınlanan bir yazı için çizilen düşük İmparator Murtzuphlos'un bir sütunun tepesinden atılarak öldürülmesinin temsili resmi.

12. Venedik'te bir evin duvarında, üzerinde kim olduğu teşhis edilemeyen bir Bizans imparatoru kabartması olan plaka.

13. Haçlıların denizden İstanbul'u kuşatması.

14. Enrico Dandolo'nun Venedik Sikkeleri.

15. İstanbul'un II. Latin İmparatoru Henri de Flandern'in mührü.

16. Enrico Dandolo'nun portresi.